

PZO

LEIDŽIA ALIZIO

LEIDŽIA LTSR NACIONALINIO PARKO DIREKCIJA

Leidžiamas nuo 1984 m.

1987 m. spalio 30 d.

Biosferiniai rezervatai

1983 metais Minske vyko pirmasis tarptautinis JUNESKO kongresas, skirtas biosferinių rezervatų veiklos problemoms. 62 pasaulio šalyse yra apie 250 biosferinių rezervatų.

Gyvybė Žemės planeteje egzistuoja tik tam tikrose jos srityse (atmosferoje, vandenye, dirvožemyje), kurios jungiamos į vieną savoką „biosferą“, kitaip — planetos sfera, kurioje galima gyvybę. Siuolaikinės civilizacijos veikla tokia įvairi, jog planetos natūralioji aplinka nebegali išlikti nepažeista. Išsaugoti natūralią gamtą jau nebegali jokią pasaulio valstybę. Viena iš išeicių — numatyti teritorijas su vertingais gamtiniais kompleksais ir jas išsaugoti neribotai ilga laiką, t. y. įkurti rezervatus. Jų paskirtis — išsaugoti ir pagausinti gamtos ištaklius tam, kad visuomenė galėtų normaliai funkcionuoti dabar ir ateityje. Rezervatai — tai biosferos „atraminial punktai“. Tokių punktų TSRS yra 160. Bei štai pasirodė nauja savoka — biosferinių rezervatai. Kokia jų pastarinkis? Terminą davė JUNESKO. Si organizacija paruošė tarptautinę programą „Žmogus ir biosfera“, iš kurios kilo idėja sukurti sistemą rezervatų, kurie, būdami įvairiuose žemynuose, tarpusavyje derintų savo darbą. Biosferinių rezervatų tikslas yra išsaugoti ekologinę ir genetinę augalų ir gyvūnų įvairovę, sekčių aplinkos būklės pakitimus, dirbtinių ekosistemų būklės monitoringas — stebėjimų sistema. Jų duomenys parodo, kaip kinta biosfera. Taigi monitoringas netik leidžia sukaupti informaciją, bet ir padeda valdyti žmogaus ir biosferos santykius. Sakysime, ruošiamis ir įgyvendinamis didžiuliai statybų projektais. Jų autorai nežinomi, kaip aplinkai atsilieps statomo objekto įtaka dažniausiai dėl to, kad jie neturi iš kur pajimi duomenų, parodančių būsimos statybos ekologinį efektą. Pvz., žūstant augalijai prie pramonės įmonių, katastrofos priežastis galė nuroduti monitoringu sukaupta informacija. Biosferos pakitus, įvykusius per paštaruosius dešimtmecius, jau dabar galima palenginti su jos būkle, buvusiai praėjusiam amžiumi.

Emė keistis atmosferos ir jūrų cheminė sudėtis, teršalai prasiskverbia i tolimaliausias planetos kerteles (net Antarktidoje aptiktą DDT). Biosferinių rezervatų priavalo skleisti aplink save „ekologinę šviesą“. Visuomenė, net ir specialistams ne visada aišku, kokius ištaklius slepia savoje biosfera, kaip juos panaudoti. Rezervatai, propaguodami mokslo žinias, turi aiškinti gamtosaugos būtinybę, mokyti pagarbos gamtai, aiškinti gamtą kaip gyvenančią terpę. Nors rezervatai „atitverti“ nuo žmonių, tačiau tarnauja jų labui.

Biosferinių rezervatų dažniausiai pasislėpę tyliose vietose, toli nuo miestų, o iš tikrujų yra pačiam mokslinio darbo kelyje, pastoviam bendradarbiavime su kitu šalių biosferinių rezervatais. Keičiamasi moksliniais darbuotojais ir informacija.

Lietuvoje turime 3 rezervatus, tačiau nė vienas iš jų neatitinka biosferinių rezervatų reikalavimų: silpnai mokslinių tyrinėjimų bazė, o gamtiniai kompleksai nebeteke naturalumo.

Bronius ŠABLEVIČIUS

Rukas miške.

Petras PAVAVAS

Šviesios pakelės

Vai, kokios šviesios pakelės
Pakilusiams ankstai!
Žalių kalvelių pakylas,
Plikalniai auksi.

Vai, kokios platiplatos
Laukų ir vandenų —
Tolybės neužmatomas
Tarp mėlynų dienų!
Pasuk į kalnę, dešinę —
Vėl takas sušvytuos.
Vai, kur mes pasidėtume
Be žemės, be šitos,
Be nuotolio, panuovalio,
Be šių laukų medaus,
Be vasarinio obuolio,
Be nuovargio saldaus.

Tovė. Vykdant kasinėjimus, iš po žemės sluoksnio atkastas griovys. Už jo kilo lyg ką tik strėlių antgaliai išvarpyta medinių rastų sieną. Pasirodo, tokie įtvirtinimai trimis juostomis supo visą Kretuono ežero lagūną. Iš pradžių archeologai net savo akimis nepatikėjo. Panašių radinių iki šiol jie nežinojo. Pakvietė geriausius respublikos, šalies akmenų specialistus. Abjonės išsklaidė. Prieš ju akis atsišvėrė pirmoji Tarybų Sąjungos teritorijoje akmens amžiaus tvirtovė. Šios vietovės radiniai griauna iki šiol buvusi supratimą apie akmens amžiaus žmogų. Štai, suradus akmens amžiaus būstus, mokslininkai trasologiniu metodu nustatė, kad kiekviename atrastame kambaryje sudėti vis kitokios paskirties darbo įrankiai. Taip kilo netikėta mintis, jog jau neolite buvo darbo pasidalinimas, turtinė nelygybė. Kitą idiomą hipotezę padėjo suformuoti chemikai. Salia namų židinių rasti savotiški kapai, kur palaiddotos tik žmonių galvos. Tokie palaidojimai mūsų šalyje surasti pirmą kartą. Keista, kad jo kiti žmonių kūnų liekanų neaptikta. Vietovę ištryę chemikai rado sudėgių kaulų peleną. Todėl imta manyti, kad mūsų protėviai dar akmens amžiuje mirusius degindavo. Idomiai informacija pateikė ir medikai. Iki šiol buvo manoma, jog neolito žmogaus amžius buvęs labai trumpas. Dabar specialistai, tirianti šių žmonių palaikus, nustatė, jog nepaisant gausių traumų ir dažno badavimo, pirmieji Kretuono gyventojai sulaukdavo ir žilos senatvės. Archeologai daug tikisi ir iš Molėtų observatorijos astronomų. Jie turėtų paaiškinti, ką reiškia dangaus sfera vaizduojantys piešiniai ant žebenklių antgalii. Matyt, užslėptą prasmę turi ir įvairiai ženkliais išmarginti pakabučiai.

Kretuono ežero apylinkių radiniai mus domina dar dėl to, kad šios vietas — tai būsimoji nacionalinio parko teritorija.

Paruošė A. Gorodeckis pagal „Tiesos“ (1987 metų Nr. 220) medžiagą

LEGENDOS. SAKMĖS. PASAKOJIMAI

Slibino kova su Tauragnu vyrais,

ARBA APIE SILINISKIU KALVAGŪBRIU IR APLINKINIŲ LOMŲ BEI EZERU KILME

Tada turbūt aukso amžiaus būta: orai ir turtinai gyveno tauragniškai, darbaljiems sekési, laukai derėjo, toli garsėjo savo grožiu ir darbštumu. Tauragnų merginos. Ir iš to garsio nelaimės prasidėjo — bėdžių tingeninių žemėje geležinis slibinas išsiperėjo. Iš bado peralkės, dirbtinių tingėdamas, slibiniukščių lydimas, patraukė į turtinges kraštus. Patraukė, svetimų turtų

isigiedės, o dar labiau — gražiųjų mergelių trokšdamas. Tauragniškai užkeltais vartais neprasytai svečią pasitiko, merginai paslėpė. Užsirūstino tai patyres slibinas. Švyst uodega vienon pusėn, ir išmušė lomą nuo pačių Tauragnų iki Liepalos, lomą net trijų narių, kaip ir uodega, nariuota, po pačiu jos galu — dar lomas prie Šeduikių ir Cystapolės. Švystelėjo kiton pusėn — išmušė lomas ties Nečionyškėm, Klymais ir Katlėriais. Pats, aukštyn pašokės, žemén drio — Tauragnų lomą išmušė nuo pačių Tauragnų ligi Varniškių. Bet narsus tauragniškai buvo: priekino ir tarpi žvynu nutaikę ištūmė nusmeigė, kar-

dais slibino kūnų į draugybę galau sukupojo, kad jau nebeatsi-gautų. Liko tik slibino maita-tosi. Pavasarinių vandenys plūsdami ją žemėm apnešė, nuo Tauragnų ligi pat Salų riogsančiom kalvom paverteré. Užrašyta pagal tauragniškės dr. E. Šimkūnaitės pasakojimą.

Akmens amžiaus stovykla

Respublikos archeologų žvilgsnių dabar nukreipti į Švenčionių rajono Kretuonų apylirkes. Čia jau aptikta apie 70 archeologijos paminklų. Tarpi jų yra unikalūs akmens amžiaus pastatai ir tvir-

Nacionalinis parkas — tai teritorija, kurioje saugoma gamtos ir žmogaus sukurto vertybės, tai — gamtosaugos mokykla. Deja, ne visada taip yra, nes šalia gamtosaugos, rekreacijos, mokslinio darbo vykdymo ir ūkinės veikla. O kur ūkinė veikla, ten daugiausia netvarkos. Kaip galima ją ištaisyti, buvo kalbama šiu metų rugpjūtėje mén. vykusioje Ignalinos apylinkės LTD išvažiuojanėje sesijoje gamtosaugos klausimais.

Pavažinėjus po ūkius, kiekvienas sesijos dalyvis pamatė, kaip kuris ūkio ūmininkas tvarkosi. O liudies patarėsako: ūmininką pažinsi iš kiemo.

„Vilties“ kolūkio ūmininkams mažai ką galima prieškaštanti. Cia fermų aplinka švari, mėšlides naujai įrengtos. Tvarkinga mechaninių dirbtuvų ir savartynų aplinka.

Fermų aplinkos vaizdas pagerėjo Černiachovskio kolūkyje. Pavyzdžiu, Ožkinių fermos aptvertos, bandoma apželdinti, įrengtas gelynas. Tvarkinga vandenviečių aplinka. Aišku, trūkumą yra. Reikėtų sutvarkyti metalo laužą, savavališkai atidarytą karjerą ir kt. Pagirtina, kad tvarumas Kaltanėnų parkas, res

tauruojamas svirnas — liudies architektūros paminklas. 1988 metais numatomas apželdinti.

Trūkumą yra Ignalinos žvininkystės ūkyje. Reikia sutvarkyti Palaukės fermų aplinką, nutiesti privažiavimo kelią, suremontuoti fermos stogą, įrengti mėšlides (jų čia visai nėra). Negrąžu valzda rodo vešintys piktžo-

vaizdžiai. Q užvažiavęs į šį gamybinių centrą, pamatysi komėtės. Palei fermas išnėtytas metalo laužas, lentgaliai, plytos ir t.t. Mėšlidės blogai įrengtos, iš jų sutros nuteka į Lūšykščio ežera arba tekliasi dirbtinėje „kūdroje“. Iš paruošto ūkiui siloso upelis čiurlena į tą patį Lūšykštį.

Antisanitarinis vaizdas prie artezinio ūkiui. Kažkada jo

tekės užlyginti. Nacionaliniam parku kraštovaizdžiui reikia saugoti, o ne daryti, žaloti. Juk pro čia turistai važiuoja į etnografinį Salų kaimą, matys atgaivintą senovinės žemdirbystės sistemos.

Netvarkos yra ir prie Ginučių fermų. Negera įspūdį palieka turistas, važiuodamas pro Ginučių trąšų sandėlių ir lentpjūvę. O šiukslės pilamos

da turi derintis su gamtos apsauga. „Atžalyno“ kolūkis vis dar ignoruoja devizą „Nacionalinis parkas — tai gamtosaugos mokykla“.

Tai, ką sukūrė gamta ir kames sukursime — liks ateities kartoms. Kad parkas išties taptų mokykla ne tik mūsų kolūkiams, kaimyniams rajonams, bet ir visai respublikai, dar daug reikia skirti pastangų ir darbo ūkiui bei gamtosauginei veiklai. Žmogui turbūt ne vien duonos reikia, bet ir gražios aplinkos, meilės gamta. Taip groži palaiko ir puoseleja žmogus.

Kolūkiečių sodybos, priešinės kai kuriems gamybiniams centram, dažniausiai rūpstantingai prižiūrimos. Nacionalinio parko direkcija susumavo konkursu pavyzdinei sodybai išaiškinti rezultatus ir pripažino, kad tokios sodybos yra: Ginučiuose — B. Gaižučio, Grikiapelėje — B. Bivainio, Kaltanėnuose — A. Vaitkūnienės, Strigailiškyje — Z. Gurskio. Prie gyvenamųjų namų bus iškabinta dekoratyvinė lenta su užrašu „Pavyzdinė LTSR nacionalinio parko sodyba“.

J. CEPONIENĖ
Vyr. mokslinė bendradarė

Reikia ne vien duonos

lių laukai. Siloso skystis ir sutros tėka į Lauko ežerą. Antidžių fermų aplinka tvarkina, bet čia esanti degalinė neaptverta ir nėra pylimo.

„Atžalyno“ kolūkyje esančio aplaldumo kelias žodžiais neapibūdins. Kolūkio pirminkas nereaguoja į gamtosaugininkų pastabas ir reikalavimus. Tai seni ir pastovūs ginčai. Ūkio vadovai, atrodo, nesuvokia gamtos grožio, ekologinės kultūros ir žalos gamatų masto. Kolūkio teritorija praeina turistinis kelias. Visa laimė, kad nepaprastai graži šiu apylinkių gamta. Todėl ekskursantų dėmesi patraukia estetiški Antalksnės krašto-

teritorija buvo aptverta, nes dar išlikę 4 stulpai ir spylgiuotos vielos gabalas. Šalia vandens bokšto — purvo duobės. Liūdnas likimas laukia miškelį, esančių ganyklose. Spylgiuotų vielų jau nebėlėkė, tik cementiniai stulpai. Galvai trypliai pušų šaknis, nubrūžina kamienus, ekskrementais žudo medžiūs. Kai kur skardžiuose pasireiškusi atvira erozija. Ūkyje yra keletas savavaliskų karjerų. Ir vienas „reprezentatyviaus“ — prie Salų kaimo. General būtų kolūkio pirminkui A. Kalantai, jei karjerą kažkas išleisintų: čia daug dar žvyro galima iškasti! Karjerą

ne į savartyną, o po visą kolūkio mišką.

Vandens apsauginės zonas paliktos po ilgus metus trukusiu ginču.

Parko ūkiuose beveik nėželdinama fermų aplinka, naujos Kaltanėnų, Strigailiškio, Antalksnės gyvenvietės.

Kelininkai blogai prižiūri turistinius kelius, autotransporto stovėjimo aikštėles.

Netvarkos dar daug. Kad ištaisius tebesančias negeroves, pašalinus trūkumus, reikių suprasti šiandieninius gamtosaugos reikalavimus, jausti atsakomybę gamtai, o kartu ir nepamiršti, kad parko teritorijoje gamyba visa-

Šiliniškių gūbrys

Ilgą laiką reljefo apsauga respublikoje egzistavo tik bendrujų kuašlovaizdžio (landšaftinių) draustinių rėmuose. Ir tik iškirtas 176 ha plotas, kuriame saugomas atskiras kraštovaizdžio komponentas — reljefas. Tai buvo vienintelis respublikoje geomorfologinis draustinis.

1981–85 m. Gamtos komiteto užsakymu Universiteto geografinių pasiūlė išplėsti geomorfologinių draustinių tinklą, pateikė konkretius pasiūlymus (Mūsų gamta, 1986, Nr. 2). Kol numatyti tiejų draustinių bus iškurti, reljefo apsaugos keliu žengtas svarbus žingsnis: Lietuvos TSR MT 1986 metų liepos 25 d. nutarimu Nr. 270, steigiant Nemuno kilpų landšaftinių draustinių, išskirtos 4 sustiprintos apsaugos geomorfologinės zonas, kurių bendras plotas 1324 ha. Tad nacionalinio parko Šiliniškių gūbrys jau turi „jaunesnių brolių“. Ta progą idomu pasižvalgyti po gūbrių, pasižiūrėti, ką jam dave (ar atėmė) tie kelolika draustinių režimo metų.

Šiliniškių gūbrio ribose pažiūrėti aukštis kinta nuo 198 iki 138 m virš jūros lygio. Stačiausiai šlaitais pasižymi centrinių, aukščiausiai gūbrio dalis, kurioje yra Meškalynas, Ginučių piliakalnis ir Ledakalnis. Tačiau dėl didelio miškingumo šlaitai pažeisti tik takuoje į pilakalnį ir Ledakalnį. Ju apakoje jau ryškūs išnešti žemų kūgiai. I pilakalnį tiesiami nauji laiptai neigiamą poveikį šlaitams sumaišius, o kaip bus su Ledakalniu? Bendra gerą įspūdį gadina ir sudarėta Ledakalnio viršūnė, kur kadaise imtasi išlyginimo darbu. Status gūbrio keteros šlaitai, be to, rimtai pažeisti išvažinėtuose keliuose į pietus ir pietryčius nuo Šiliniškių kaimo, kur vanduo jau išsigraužė 30–50 cm gylio vagomis.

Ir gūbrio papédėje ryškiausiai pažeidimai susidūrių su keliais, vieškeliais, takais. Vienur jie atsirado išsiant kelius (pvz., asfaltuota kelių Ginučiai — Kirdeikiai), kitur — eksploatuojant juos. Tada ypač nukentėja viršutinės kalvų dalys, i kurias žyrvkeliai išsirėžia 0,5–1 metrą.

Nėrinių kelių suartai kalvyno ploteliai prie Papiliakalnio ir Paūkio kaimų. Formaliai geomorfologiniame draustinyje arti galima, bet nuostatai reikalauja užtikrinti priešerozines priemones. Deja, tekančio vandens srautų ir

arimo kryptys dažnai sutampa, todėl pažaltėse ryškėja sunėstos žemės ruožai, rausvėja nuardytos viršūnės. Kita vertus, kažin ar įmanoma teisingai arti, tokioje kalvų ir bangų mozaikoje. Siu metu išnešamos žemės patenka į žemės pelkėtas daubas, kurios yra reikšmingas ir vizualiai bei ekologiškai būtinės draustiniu elementas.

Gera įspūdį daro rekultivuotas žvyro karjerų draustinių šiaurvakarinėje paribyje. Augantis miškas greit atkurs natūralų vaizdą, paslėps ankstesnes klaidas.

Galima pasidžiaugti gera draustiniu paviršiaus būkle. Natūralūs procesai Jame silpni, ir tik žmogaus poveikis kiek stipresnis. Todėl akcentuojame kelias negeroves ir siūlymus joms tarsi. Pirma — nestabilus žvyro kelias ir takai. Dirltinė dangų (asfaltas, skalda) draustinyje nepageidautina, tad siūlytume apriboti transporto eismą draustinyje, ypač po liucių ir ankstyvą pavasarą. Kai kur būtų galima įrengti ir vandens nutekėjimo latakus. Antra — Ledakalnio rytinio šlaito būklė. Siūlome atnaujinti laiptus į kalną. Be to, nuo jo matomi vaizdai — gražiausiai respublikoje (tai nustatė landšafto architektai), o štai pacių kalnui atraktyvumo trūksta. Trečia — šlaitų erozija dėl arimo. Mūsų manymu, „Atžalyno“ kolūkyje arimui tinkamiesi žemės yra kitur, kad ir Antalksnės kaimo apylinkėse, kur paviršiaus būkle nėra pavyzdinė, kaip turėtų būti agroparkinėje zonoje. Todėl arimo draustinyje reikia galutinai atsisakyti. Taip sumažėtų ir transporto poveikis draustiniu reljefui.

Pažymėsime, kad reljefo apsaugos problemų yra ir kitose parko vietose. Dar nesutvirtėjė šlaitas Lūšių ežero šiaurinėje krante, daug „žaidžiu“ poilsiautėse, gyvenviečių, gamybinių centrų aplinkoje, miško prospektose, ariamuose laukoose ir kitur. Cia darbo gal net daugiau negu geomorfologiniame draustinyje, kurio bendras yražus vaizdas tamargintas keliomis netinkančiomis dėmėmis.

LTSR mokslo akademijos geografinių skyriaus jaunieji geomorfologai:

Eugenijus GENTVILAS,
geogr. m. k.

Algimantas ČESNULEVICIUS,
Irena VEKERIOTIENĖ,
Stasys PAŠKAUSKAS

M. Vilkomirskio nuotraukoje: Salų kaimo.

Idomu žinoti

* Austrijos mokslinkai skūrė preparatą, šalinant šviną iš žmogaus organizmo. Tabletės buvo duodamos eismu reguliuotojams, taksiams, benzino kolonelių darbuotojams. Šiu tarnautojų organizmuose švino sumažėjo 50 proc. Dr. J. Verničas sakė, kad dabar Austrijos aplinka užtersta taip stipriai, jog švino pašalinimo kursą turi praeiti visi miestų gyventojai. Naujas preparatas ištrypdo šviną ir perneša iš kraujų, o iš ten išfiltruoja mas su šlapimu.

* Aplinkos užterštumas VFR grąsina nacionaliniams vokdečių gérimui alui. Rūgštūs lietūs naikina ne tik miškus, bet ir apylinkių plantacijas, dėl ko aludarystė paleko į pavojų. Jei nebus imtasi priemonių, po 2–3 metų padėtis gali tapti nebeparama.

* Birnoje pirmasis gamtos apsaugos įstatymas išleistas..

XII amž. pradžioje. Sale miestelyje karaliaus Aunisthū įsakymu pastatytas akmeninis stulpas su tokiu tekstu: „Aš, visagalis šalies valdovas ir titybos saugotojas įsakau bausti kiekvieną, kas išdris pakankti laukiniams žvėrimi ir paukščiams rezervate, kuris įsteigtas čia“.

* Su kandimis kovojo jau propoenelėliai. Tačiau niekas nepadėjo, net XX amž. chemiaja. Japonų ir prancūzų entomologai eksperimentuoja: kandžių ir kopūstinių baltuji drugių patinėlius iš paverčia patelėmis. Vabzdžių kiausinėlius paveikia hormonais ir šiluminis smūgiu. Dėl to išsirita tik vienalyčiai individai. Tokia biologinė (tiksliau — genetinė) kova pakeičia cheminius teršalus.

* Bebrai „graužia Kanadą“. Aštriai dantimis iš atakuojau ne tik medžius, bet ir telefono kabelius. Dėl bebrų žalos karalius nutruksta net diplomatiniai pokalbiai telefonu iš Ota-

vos. Graužikų užtvankos sukelia dirbtinius potvynius. Trečiąjame dešimtmetyje buvę Kanados simboliu, bebrai dabar gali tapti nacionalinė ne laime. Ju kolonijos atsiranda prie miestų, kur žvėreliai apsaugoti nuo lokių, vilkų ir ūdrų. Bebrai smarkiai plinta. Pvz., 1982 metais Otavos apylinkėse sugauta 1000. Vieinių medžiotai nepajėgūs susitvarkyti su bebrų problema.

* Siu metu Suomijoje yra 22 nacionalinių parkų, išsi barstę po visą šalį nuo šiaurės iki salų Baltijos jūroje.

* Suomijos nacionalinių parkų bendras plotas prilygsta trečdalui mūsų respublikos.

* Visuose Suomijos nacionaliniuose parkuose įrengtos automobilinių stovėjimo aikštėles, apžvalgos takai, turistų aptarnavimo punktai.

* Suomija — ežerų kraštas, priskaičiuojama apie 63 tūkst. didesnių kaip 1 ha ežerų, tad dauguma nacionalinių parkų turtingi ežerais ir neilgomis, bet vandeningomis upėmis.